

الگوهای کالبدی و معماری همسایگی در بافت تاریخی شهر دزفول (اصول معماری همسایگی و ابزارهای معمارانه)

حامد حیاتی^{۱*} - محمد امین عامری^۲

۱. استادیار گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول).
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و عمران، موسسه آموزش عالی جهاد دانشگاهی خوزستان، اهواز، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۱۵ تاریخ اصلاحات: ۱۴۰۲/۰۵/۰۱ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۰۵/۱۹ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۹/۱۳

چکیده

همسایگی یکی از عوامل مهم تعاملات اجتماعی و حضور مردم در اجتماع است. محلات و فضاهای عمومی یکی از عوامل مهم در معماری همسایگی می‌باشد. امروزه به دلیل تغییرات گسترده در ساخت‌وسازهای شهری کم‌تر به روابط بین مردم در اجتماع توجه شده ولی در بافت‌های سنتی شهرها میزان روابط همسایگی بیش‌تر است و این به دلیل نوع الگوهای معماری همسایگی به کار گرفته شده در بافت‌های سنتی می‌باشد. این پژوهش در پی معرفی الگوهای کالبد معماری است که با شناسایی، تجزیه و تحلیل کالبدی عرصه‌های همسایگی، ضمن گونه‌شناسی الگوهای کالبدی، به معرفی ابزارها و اصول معمارانه در این معماری پرداخته شده و هدف آن معرفی این الگوها در بافت تاریخی شهر دزفول است. روش پژوهش، از منظر شناخت در الگوی تفسیری یا برساختی (ساختارگرایی) نظری، از منظر (شیوه استدلال) تطبیقی، از منظر نوع داده‌ها، کمی (ترکیبی) و کیفی، از منظر نوع نتایج توصیفی - تحلیلی و از منظر رهیافت تاریخی - تفسیری که به شیوه تحلیل گردآوری داده کتابخانه‌ای (اسنادی) و ابزار نقشه‌خوانی، فیش‌برداری و سندخوانی انجام شده است. با این روش ابتدا نمونه‌های هر دوره توصیف و پس از آن مورد تحلیل و بررسی و قرار گرفته‌اند؛ و ویژگی‌ها و نیز الگو یا الگوهای موجود هر دوره معرفی شده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بهره گرفتن از ابزارهای معمارانه‌ای همچون تغییر مصالح کف، جداره‌های بلند و کوتاه معابر، تغییرات در نور و سایه، مسقف کردن کوچه‌ها و معابر، ایجاد اختلاف سطح، تغییر در تناسب و تزیینات، سه الگوی اولیه همسایگی برای عرصه‌های نیمه‌عمومی در بافت تاریخی شکل داده‌اند که شامل الگوهای ساباط، ورودی، دربند (کوچه‌های بن‌بست) می‌باشند و مواردی همچون امنیت، حریمیت، خلوت، آسایش اقلیمی و عملکردی و مردم‌واری میزان حضور مردم در این عرصه‌ها را افزایش داده‌اند. این نقاط مثبت در معماری بافت تاریخی باعث رابطه‌ای نزدیک بین همسایگان شده که از آن به عنوان معماری همسایگی یاد می‌شود.

واژگان کلیدی: معماری همسایگی، روابط همسایگی، الگوها کالبدی، بافت تاریخی، دزفول.

۱. مقدمه

در آیین و آداب فرهنگ ایرانی و اسلامی روابط همسایگی از اهمیت بیش‌تری برخوردار است و از اولویت‌های اساسی زندگی شمرده شده؛ همان‌طور که گفته می‌شد همسایه خوب از خویشاوند بهتر است. روابط همسایگی در احادیث و آموزه‌های اسلامی قرآن کریم از اهمیت زیادی برخوردار است و نیکی و احترام به همسایه همواره تأکید شده و از مسلمانان خواسته که در روابط با همسایگان خود به نیکی و سخاوتمندی برخورد کنند. به این دلیل کمیت و کیفیت روابط همسایگی و کاهش تعاملات اجتماعی همسایگان و سستی روابط منسجم و پایدار در شهرها سوالی است که مورد توجه جدی بسیاری از اندیشمندان علوم اجتماعی قرار گرفته است (Razaghi et al. 2015). ایجاد روابط اجتماعی میان دو یا چند خانواده در کنار هم را می‌توان روابط همسایگی تعریف کرد (Abbasi Herfteh et al. 2010).

از شکل‌دهنده گونه‌های مهم اجتماع شهری، شبکه همسایگی با تعداد خانوارهای مجاور یا گستره‌ای از روابط اجتماعی^۱ و الگوهای رفتاری نسبتاً مشترک است. از نیازهای پیوند همسایگی، محیط‌های با ارزشی است که در آن ارزش‌های اجتماع‌گرایانه بر ارزش‌های فرد‌گرایانه غلبه داشته باشد (Sediq Saroštani et al. 2009). محیط محله و واحد همسایگی یکی از عوامل مهم مؤثر بر شکل‌گیری شخصیت انسان است چرا که در آن جا رشد می‌کند و با دیگران در تعامل است (Shahidi 2013 and Ibn Shuba 2016). روابط بین همسایگان در دوره‌های گذشته دارای اهمیت زیادی بوده که این روابط نشأت‌گرفته از نیازها، ارزش و فرهنگ اجتماعی است (Herfteh et al. 2019).

در محله‌های سنتی ایران انسجام قوی اجتماعی بین ساکنین که دارای ارزش‌های مشترک بودند ایجاد و باعث تقویت روابط همسایگی و حس تعاون بین همسایگان می‌شده است و محله به عنوان کالبد مناسب برای گروه‌های اجتماعی مختلف با خاستگاه‌های متفاوت بود (Thagha Al-Islami et al. 2011).

مسئله الگوهای کالبدی همسایگی در بافت تاریخی دزفول موضوعی است که در این پژوهش به آن پرداخته می‌شود. به طور مثال فارغ از فضای داخلی خانه، شناسایی مکانی که ارتباط بین همسایه‌ها در آن جا تحقق می‌یافته است. از آن‌جا که کالبد مؤثر بر رفتارهای انسانی است، در بافت تاریخی دزفول، معماری همسایگی با بهره‌گیری از تحقق رفتار همسایگی و ابزارهای معمارانه کمک کرده که تعاملی دوطرفه برقرار شود، به صورتی که مشاهده می‌شود در این زمینه الگوهای کالبدی و هنجارهای اجتماعی^۲ رابطه‌ای دوسویه و تعاملی هم‌افزا در تحقق روابط همسایگی میان آن‌ها برقرار است. با رشد روزافزون شهرنشینی و ایجاد کلان‌شهرها، بیش از هر زمانی با از میان رفتن محله در جامعه شهری یا تغییر مفهوم همسایگی مواجه گردیده

است (Yousefi et al. 2008).

تغییر در الگوی رفتاری و سبک زندگی ساکنین مناطق شهرنشین به ویژه شبکه همسایگی و روابط اجتماعی، باعث تغییرات گسترده‌ای در حوزه‌ی شهری شده است. به طوری که روابط بین همسایگان در مناطق شهرنشین از بین رفته و مردم کم‌تر درگیر روابط همسایگی می‌شوند. از نکات مهم این تغییرات، کارکردهای از دست رفته برخی از پیوندهای همسایگی است. در واقع، حمایت‌های اجتماعی همسایگان از همدیگر در گذشته یا فعالیت‌های مشترکی که همسایگان در بهبود زندگی یکدیگر می‌کردند با مفهوم همسایگی انجام می‌شد (Sharapur 2008).

با توجه به ادبیاتی که تاکنون پیرامون موضوع روابط همسایگی شکل گرفته است چنین به نظر می‌رسد که کم و کیف ساختار کالبدی محله، ارتباط معناداری با روابط میان همسایگان در آن محله دارد و این پژوهش نیز در برش زمانی معاصر و برش مکانی شهر دزفول، در صدد پرداختن به همین فرضیه است. به نظر می‌رسد معماری توانایی ایفای نقش راهبردی در احیای روابط همسایگی شده و با ایجاد بستری مناسب زمینه‌ساز برقراری دوباره این روابط در شکل امروزی باشد. از جهتی دیگر، با چشم‌انداز نزدیک شدن به مولفه‌های کالبدی مطلوب برای تعریف الگوی نوینی از همسایگی در نوع معماری و شهرسازی کنونی است. در این پژوهش سعی شده تا فضاهایی که در گذشته در همسایگی نقش داشته را مطالعه و اصول معماری همسایگی و ابزارهای تحقق آن بررسی و با بهره گرفتن از آن‌ها، معماری و شهرسازی کنونی بتواند سهم خود در احیای این سنت خوب اجتماعی مؤثر واقع شود.

۱-۲- سوالات پژوهش

شهر دزفول یکی از بااهمیت‌ترین حوزه‌های معماری ایرانی است که با توجه به تعدد خانه‌های ارزشمند تاریخی باقی‌مانده شهر دزفول، لزوم شناخت معماری همسایگی در خانه‌های تاریخی برای قراردادن نمونه‌های مشابه و بررسی الگوهای به‌کار رفته، ضروری است.

۱. عرصه‌های همسایگی در بافت تاریخی دزفول کدامند؟
۲. الگوهای کالبدی معماری همسایگی در بافت تاریخی دزفول کدامند؟ ابزارها و اصول معماری همسایگی در بافت تاریخی دزفول به چه صورت می‌باشد؟

۱-۳- فرضیه پژوهش

معماری همسایگی بافت تاریخی دزفول به دلیل وجود ویژگی‌های خاص معمارانه جهت رخداد همسایگی بین دو یا چند خانه را به شکل خوانا تبدیل می‌کرده است. عملاً به کمک ابزارهای معمارانه، معماری همسایگی توانسته است در میان خانه‌های مجاور زمینه را برای شکل‌گیری رابطه‌ای خاص و اجتماعی فراهم کند. در این زمینه با توجه به تنوع همسایگی و الگوهای مختلف که شامل می‌شود،

گردآوری و تعاریف مفصلی از واحد همسایگی توسط هربرت و دیویس از دهه ۱۹۲۰ تا ۱۹۹۰ و پژوهش‌های بنرچی و بیر با عنوان وراى واحد همسایگی، به طور مفصل تاریخچه شکل‌گیری نظریه واحد همسایگی، مبانی نظری و تجارب عملی مبتنی بر آن را مطالعه کرده‌اند. رابرت چاسکین با مطالعه و مرور نظریه‌های مختلف واحد همسایگی ابعاد متفاوتی را بیان و ارائه کرده است. در کتاب فرهنگ شهرسازی، رابرت کوان، بر ذیل‌واژه و تعاریف «همسایگی» مرور مختصر و مفیدی داشته است. در دیگر پژوهش‌های مشابه دیگر محققین متعدد دیگری همچون جانسون، گلستر، برادی، پاتریکیوس و غیره به پس‌زمینه‌ها و ریشه‌های پیدایش نظریه واحد همسایگی و تأثیرات آن بر طراحی و برنامه‌ریزی شهری معاصر پرداخته‌اند. قبل از ارائه نظریه واحد همسایگی و تعاملات میان همسایگان، مطالعه و بررسی منابع موجود در زمینه روابط اجتماعی میان همسایگان مورد توجه و علاقه پژوهشگران بوده که برخی از این پژوهش‌ها در ارائه نظریه واحد همسایگی مؤثر بوده است. از جامعه‌شناسان مکتب شیکاگو رابرت پارک، در پژوهشی تحت عنوان «شهر»: پیشنهادی برای تحقیق رفتار انسان در محیط شهری، ساده‌ترین پیوند اجتماعی را ارتباط بین همسایگان جهت نظم دادن به زندگی شهری دانسته است. از پژوهش‌های دهه‌های بعدی که می‌توان به آن اشاره کرد مقاله هربرت گنز با عنوان «طراحی و زندگی اجتماعی» می‌باشد که تحلیل موثری از چگونگی تأثیر متغیرها بر روابط اجتماعی همسایگان در اجتماعات پیرامون شهر ارائه می‌دهد. در تحقیقی مشابه اگر چه با تفصیل بیشتر، فیلیپ آبرامز در پژوهش خود با عنوان همسایه‌ها به تعاریف، واژه‌شناسی و ویژگی‌های اصلی روابط همسایگی پرداخته است. سوزان کلر نیز در کتاب همسایگی شهری، قبل از بیان تعاریف واحد همسایگی تعاریفی از همسایه و همسایه بودن داده است. باری ولمن در پژوهش‌های خود ضمن تعریف واحد همسایگی، همسایه بودن، اجتماع محلی و نیز توصیف وجه تفاوت آن‌ها و تأثیر شبکه‌های اجتماعی و برنامه‌های اینترنتی بر تعاملات همسایگان مطالعه شده است. پژوهش پیوندهای شهری تالزا بلکلند به دلیل ایجاد چهارچوب مناسب برای فهم ماهیت انواع روابط میان همسایگان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

دارای ویژگی‌های مشترکی است که سبب تسهیل و تقویت روابط میان همسایه‌ها می‌شود. چنین به نظر می‌رسد که فضای همسایگی، شامل محدوده‌ای بین محدوده خصوصی خانواده و عرصه عمومی محله را بوده است.

۲. پیشینه پژوهش

«همسایگی» مفهومی متعلق به حوزه جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی است که در محیط فیزیکی عینیت پیدا می‌کند (Mahmoudi Farahani 2016). بر این اساس اغلب پژوهش‌های مرتبط با موضوع مقاله حاضر در حوزه علوم رفتاری: جامعه‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی و غیره و نیز حوزه طراحی محیط انجام شده‌اند. در جدول ۱ برخی از مهم‌ترین پژوهش‌های مرتبط فهرست شده است. تاکنون موضوع رابطه ساختار کالبدی و روابط همسایگی در پژوهش‌ها و تحقیقات مختلف مورد بررسی قرار گرفته است؛ به طور مثال در پژوهشی به این موضوع اشاره شده است: در بلوک‌های مسکونی که در طول خیابان خانه‌ها روبروی هم می‌باشند ساکنین روابط اجتماعی قابل توجهی را شکل می‌دهند؛ یا ساکنین خیابان‌های دوربرگردان یا خیابان‌های بن‌بست نسبت به ساکنین نزدیک به خیابان‌های عبوری دارای شناخت بهتری از هم هستند (Lang 2002). برخی تحقیقات در مورد تعاملات بین همسایگان در فضاهای اجتماعی که به همین منظور طراحی شده‌اند نشان می‌دهد که شهروندانی که در این گونه فضاها در تعاملات اجتماعی شرکت می‌کنند تنها بخشی از جمعیت ساکن در محله می‌باشند و بسیاری از فعالیت‌های اجتماعی در مکان‌های دیگر انجام می‌شود از جمله این مکان‌ها می‌توان به تراس‌ها یا بالکن‌های مشرف به معابر، پله‌های ورودی ساختمان و غیره اشاره کرد زیرا این فضاها ساکنان را قادر می‌سازد در حالی که با عابران و یا دیگر افراد محله ارتباط برقرار می‌کنند از حریم ایجاد شده برای خویش لذت ببرند و احساس ایمنی و آسایش شخصی داشته باشند (Fergusen and Fergusen 2016). (196)

در محدوده مطالعات مفهوم واحد همسایگی و بررسی ادبیات پژوهش نشان می‌دهد که با وجود گذشت چندین دهه از ارائه نظریه کلرنس پری در مورد «واحد همسایگی» در دهه ۱۹۲۰ پژوهش‌های کثیری به تبیین و توضیح ابعاد مختلف این نظریه و سیر تحول، تطور و چگونگی شکل‌گیری واحد همسایگی در طول زمان و نیز بر پایه تجارب علمی در جوامع مختلف پرداخته شده است. با

جدول ۱: پژوهش‌های انجام‌شده در مورد عوامل موثر بر روابط همسایگی

منبع	متغیرهای توضیح داده‌شده	عنوان پژوهش	پژوهشگر
(Festinger 1951)	مسیرهای دسترسی و راه‌پله‌ها	معماری و عضویت در گروه	فستینگر
(Gans 1961)	مجاورت فیزیکی شباهت ساکنان در ارزش‌ها، علائق جایگاه اجتماعی، اقتصادی و فعالیت‌های اوقات فراغت	طراحی و زندگی اجتماعی	گنز
(Newman 1996)	نشانه‌گذاری قلمروهای امنیت	خلق فضای قابل دفاع	نیومن
Appleyard and (Lintell 1972)	حجم ترافیک وسایل نقلیه موتوری	کیفیت محیطی خیابان‌های شهری	ابلیارد و لیتل
(White 1980)	شکل فضا، اندازه فضا، محل‌های نشستن، متغیرهای اقلیمی عناصر طبیعی و وجود اغذیه‌فروشی	زندگی اجتماعی فضاهای شهری کوچک	وایت
(Higgs 1980)	اندازه فضای عمومی و شکل فضای عمومی	عوامل اندازه و شکل در فضای فعالیت ارتباطی	هیگز
Unger and (Wandersman 1982)	مدت سکونت رضایتمندی از محیط همسایگی، احساس تعلیق اجتماعی، مشارکت در امور همسایگی و رضایت کلی از زندگی	همسایگی در محیط شهری	انگر و وندرزن
Campbell and Lee.) (1992)	پایگاه اجتماعی اقتصادی ساکنان، سن و جنسیت	منشأ شبکه‌های شخصی همسایگی همبستگی اجتماعی، نیاز یا زمان؟	کمپل و لی
Skjaeveland and (Garling 1997)	ویژگی‌های کالبدی و ادراکی فضای باز بالا‌فضل واحدهای مسکونی	تأثیر فضای تمامی بر روابط همسایگی	اسکیولند و کارلینگ
Abu-Ghazze (1996)	چیدمان بلوک‌ها، ویژگی‌های فیزیکی و ادراکی فضای باز	طرح مسکن، تعامل اجتماعی و مکان ارتباط اجتماعی در شهر ابونصیر اردن	ابوغزه
(Oldenburg 1999)	نقش «مکان‌های سوم» (مغازه آرایشگاه کتاب فروشی و غیره)	بناهای خوب متعدد	اولدنبرگ
Cooper (Marcus 1974)	فضای بیرونی مشترک بین واحدهای مسکونی	فضای بیرونی اشتراکی و زندگی اجتماعی	کوپر مارکوس
(Macdonald 2005)	واحدهای مسکونی در تراز خیابان چگونگی ورود به واحدهای مسکونی (مستقیم از خیابان یا غیرمستقیم)	رو کردن واحدهای مسکونی به خیابان و سرزندگی	مک دانلد
Buonfino and (Hilder. 2010)	متغیرهای اجتماعی، جمعیتی و امنیت متغیرهای کالبدی محیط	همسایگی در بریتانیای معاصر	بوتفینو و هیلدر
(Holtan et al. 2015)	متغیرهای شخصی، (سن، تحصیلات، درآمد) و فضای سبز محلی	زندگی اجتماعی زیر پوشش پوشش گیاهی سرمایه اجتماعی در بالتیمور، مریلند	هولتن و دیگران
Mahmoudi (Farahani 2016)	فاصله فیزیکی اندازه قطعه زمین سطح اشغال، عقب نشستن بنا از بر معبر، ایوان و ورودی، شفافیت بنا و شخصی‌سازی	الگوهای همسایگی در توسعه‌های مسکونی حومه‌ای استرالیا	محمودی فراهانی

(Sar Ali et al. 2016)

تهران یا مشهد است. در شهرهای کوچک خصوصاً شهرهای
جنوبی با روند افزایش شهرنشینی مسائل مربوط در زمینه

اغلب پژوهش‌های صورت‌گرفته داخلی در زمینه روابط
همسایگی، بیش‌تر مطالعات ویژه کلان شهرهایی همچون

۶. تاریخی بودن، سالم ماندن، مورد مطالعه قرار گرفتن، کامل بودن مدارک معماری، اندام‌مند بودن به لحاظ تناسبات کالبدی بنا و اطلاعات معماری نسبتاً کافی.

۴. مبانی نظری

در اکثر جوامع امروزی همسایگی دچار تغییر و تحول شده است. عوامل مختلف این تغییرات بستگی به رسوم، آداب، سنن، روابط فردی و اجتماعی، آموزشی و غیره دارد. هر جامعه‌ای دارای حق و حقوق خاصی از همسایگی است نظریه واحد همسایگی در عرصه‌های معماری و شهرسازی به برداشت‌های گوناگون و اشکال مختلف بروز کرده است. صاحب‌نظران و پژوهشگران تعریف گوناگونی از واحد همسایگی با خصوصیات متفاوت ارائه کرده‌اند. ولی دنباله‌رو یک هدف بوده که آن توسعه و ارتقاء کیفیت زندگی جمعی و فردی بین انسان‌ها و خانواده‌ها کوچک‌ترین عضو همسایگی بود (Mehdizadeh et al. 2016).

۴-۱- مفهوم واحد همسایگی

اولین بار به کار بردن اصطلاح «واحد همسایگی» را کلارنس پری در دهه ۱۹۲۰ در نیویورک ارائه کرد. که حاصل شش سال کار کردن پری و همکارانش از سال ۱۹۲۳ تا ۱۹۲۹ در بنیاد راسل سیچ برای ارائه طرح توسعه حومه نیویورک بود. پری با بهره بردن از مشورت کارشناسان و محققان بنیاد راسل سیچ در زمینه جامعه‌شناسی، مهندسی ترافیک، آموزش، تفریح و سرگرمی برای تقویت زندگی جمعی و اصلاح نظام شهری نظریه واحد همسایگی را از ترکیب نظریه‌هایی در زمینه جامعه‌شناسی، معماری و شهرسازی ارائه نمود (Sar Ali et al. 2016).

۴-۲- مفهوم همسایه بودن

رجوع به مبادی و مبانی نظری مفهوم «واحد همسایگی» نشان می‌دهد که ایجاد جامعه منسجم محلی و تعاملات چهره به چهره همسایگان از اهداف اغلب نظریه‌پردازان این حوزه بوده که غالباً به نتیجه مطلوب نرسیده است، زیرا تفکیک شهر به بخش‌های مهم به دلیل تمایز به جای پیوند اجتماعی برنامه‌ریزی شده، آشفتگی اجتماعی به همراه داشته باشد (Madanipour 2012).

به عقیده مدنی پور باید نسبت به ابعاد مختلف «برنامه‌ریزی از طریق واحد همسایگی» اطلاع یافت و از تاثیرگذاری اعتقاد به «سازماندهی فضایی» اجتناب کرد. از نظر این پژوهشگر در برنامه‌ریزی و طراحی شهری طراح نباید تظاهر کند که می‌تواند واحدهای منسجم اجتماعی بسازد، بلکه باید به طور (مثبت هر چند محدود) به ایجاد روابط و توسعه تعاملات اجتماعی کمک کرد و از خود بیگانه و تسلیم جداسازی جمعیت‌ها نشود (Madanipour 2012).

روابط همسایگی محله‌ها کم‌تر مورد بررسی و تحلیل معمارانه قرار گرفته است. در کشورهای دیگر مطالعات در زمینه روابط همسایگی با توجه به زمینه‌های فرهنگی تاکید بیش‌تر بر تنوع قومی، نژادی، دینی و تاثیرات محله‌ای داشته‌اند. از جمله متغیرهای مهم و تاثیرگذار در روابط همسایگی خارج کشور، کاهش سطح اعتماد افراد نسبت به هم و مسائل مربوط به سرمایه اجتماعی است. ولی تمرکز پژوهش‌های داخلی اکثراً بر پیامدهای روابط همسایگی و احساس امنیت افراد، ترس و نگرانی‌ها بوده است. به‌رغم توضیحات فوق تاکنون پژوهشی در مورد فضاهایی که در بافت تاریخی دزفول ظرف همسایگی بوده‌اند را مطالعه و ابزار معماری همسایگی و لوازم تحقق آن‌ها را بررسی نماید انجام نشده است و این پژوهش در صدد پرداختن به همین خلأ می‌باشد.

۳. روش پژوهش

روش این پژوهش از منظر شناخت در الگوی تفسیری یا برساختگی (ساختارگرایی) نظری، از منظر (شیوه استدلال) تطبیقی، از منظر نوع داده‌ها، کیفی و کمی (ترکیبی)، نوع نتایج توصیفی-تحلیلی و از منظر رهیافت تاریخی-تفسیری که به شیوه تحلیل و گردآوری داده‌های کتابخانه‌ای (اسنادی) و ابزار نقشه‌خوانی، فیش‌برداری و سندخوانی انجام شده است. با این روش ابتدا نمونه‌های هر دوره توصیف و پس از آن مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند؛ و ویژگی‌ها و نیز الگو یا الگوهای موجود هر دوره معرفی شده‌اند. به طور کلی فرآیند تحلیل بیش‌تر از طریق عکس‌برداری‌های مکرر، ترسیم دیاگرام‌های فضایی، یادداشت‌برداری‌های تصویری و نوشتاری، پلان‌های شماتیک، کروکی و سپس کدگذاری صورت گرفته است که بر اساس روش کدگذاری، کدهای پرشمار اولیه در فرآیندی نزولی به کدهای محوری و انتخابی (نتایج پژوهش) ختم شده‌اند. از جمله دلایل انتخاب نمونه‌های بررسی شده این است که؛ با توجه به گونه‌های مختلف معماری، حداقل مداخله در بناهای تاریخی و با شاخصه ثبت میراث فرهنگی، با نمونه‌گیری هدفمند، نه نمونه انتخاب شده است.

براساس تعاریف ارائه شده از سوی متخصصان معیار گزینش اولویتی سابط و خانه‌ها در شهر دزفول از این قرار می‌باشد:

۱. سابط کامل باشد یعنی در بام دارای کاربری باز یا بسته باشد؛
۲. سابط تعبیه‌کننده ورودی خانه باشد؛
۳. سابط دارای ویژگی خاص از نظر نحوه استقرار در فضای شهری یا نوع پلان باشد؛
۴. سابط همجوار با بنایی باشد که آن بنا دارای سابقه تاریخی باشد؛
۵. سابط صرفاً گذر روپوشیده باشد؛

اجتماعی آن بوده است (Rapoport 1980). در مقابل، همان‌طور که در تعریف واحد همسایگی گفته شد و برخی محققین به صراحت بیان کرده‌اند، مفهوم واحد همسایگی به کلی تاکید بر یک واحد جغرافیایی و فضایی مشخص دارد که ساکنان در شرایطی از پیش تعریف شده در آن شریک می‌شوند (Abdulahi et al. 2010). بر این اساس واحد همسایگی، واحد فیزیکی از پیش برنامه‌ریزی شده‌ای است که در مرتبه اول مفهومی کالبدی و اشاراتی مهم بر وجود روابط و تعاملات اجتماعی دارد. واحد همسایگی با توجه به معیارهایی که در آن مطرح می‌شود، به لحاظ جمعیت ساکن، سطح مرزهای جداکننده و تسهیلات عمومی، الگوی تقریباً غیرمنعطف و کلیشه‌ای است که با عوامل بیرونی برنامه‌ریزی و توصیه می‌شود و در بهترین حالت پشتیبان روابط اجتماعی ساکنان عمدتاً ناهمگن خود خواهد بود، در حالی که شکل‌گیری درون‌زای محله‌های سنتی موجب می‌شود که «همگنی ساکنان»، «صفت ذاتی» این محلات باشد (وجود اجتماع منسجم محلی در یک مکان مشخص). نیاز به همبستگی داخلی و محافظت از گروه خودی در مقابل دیگران نیز توجیه‌کننده خودکفایی نسبی محله در زمینه خدمات و تأسیسات بوده است (Abdulahi et al. 2010). بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که اصول و چگونگی شکل‌گیری و توسعه محله‌های سنتی در کشورهای مختلف از جمله (ایران) و واحد همسایگی در غرب تفاوت‌های ماهوی مشخصی دارد و معادل فرض کردن این دو مفهوم صحیح نیست (Sar Ali et al. 2016).

۴-۴- روابط اجتماعی در واحدهای همسایگی

فراهم شدن موقعیت رابطه اجتماعی و نیاز ذاتی مردم به ایجاد ارتباط در انواع محیط‌ها با هدفی خاص صورت می‌گیرد که می‌تواند رابطه‌ای عاطفی مثل دوستی خویشاوندی یا روابط همسایگی یا منطقی که در جستجوی رسیدن به هدفی است. هم‌پوستگی روابط اجتماعی و نظام فرهنگی به این معنی است که استمرار رابطه اجتماعی سبب تقویت ارزش‌ها یا فرهنگ می‌شود. از جهتی دیگر فرهنگ، باعث شکل‌گیری رابطه‌ای اجتماعی می‌شود که این رابطه اجتماعی در فضا شکل می‌گیرد. به گونه‌ای که فضا دربرگیرنده‌ی مکان و گروهی خاص از مجموعه روابط اجتماعی و فرهنگی می‌باشد که این روابط دارای زمانی خاص است. در نتیجه زندگی اجتماعی محدود به فضا و زمان است. معنی دادن به فضا، به شدت و نوع روابطی است که در آن اتفاق می‌افتد بستگی دارد. روابط اجتماعی دربرگیرنده اشکال متنوعی از جمله کمیت و کیفیت است که در قالب دو الگوی مبتنی بر روابط است. از جمله پژوهشگران و اندیشمندان علوم رفتاری که به مباحث شهری پرداخته‌اند می‌توان به راپاپورت اشاره کرد، کسی که موضوع کنش متقابل بین انسان و محیط را

به نظر می‌رسد که نقطه عزیمت صحیح برای نزدیک شدن به چنین هدفی شناخت روابط اجتماعی همسایگان از منظر علوم اجتماعی است، زیرا شناخت سرشت تعاملات اجتماعی همسایگان میزان و شدت مطلوب این تعاملات، و چگونگی تأثیر شرایط زمینه‌ای هر جامعه بر چگونگی روابط اجتماعی همسایگان شرط لازم برای ایجاد بستر فیزیکی مناسب و حامی تعاملات مطلوب همسایگی است.

۴-۳- نسبت واحد همسایگی با محله

با بررسی تاریخ معماری و شهرسازی ایران نشان می‌دهد که عوامل شهرهای سنتی و تقسیم آن به بخش‌هایی همچون محله یا کوی همانند واحدی جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی بوده است (Baštani Rad 2012).

شکل‌گیری و توسعه محله‌ها در ایران تحت تأثیر عوامل متعدد بیرونی و درونی در سیری تاریخی و مستمر بوده است. عوامل شکل‌گیری و تأثیرگذار در محله‌ها شامل دستورات حکومتی، مهاجرت‌های ناگهانی به سبب بروز جنگ یا مخاطرات طبیعی، تحولات سیاسی، انتقال قدرت، جنگ‌ها، تهاجم‌های متعدد، اقدامات عمرانی کارگزاران و غیره بوده است (Zia Tawana 1991).

مرور مختصر برخی منابع تاریخی مانند البلدان (یعقوبی، سده ۳ق)، احسن التقاسیم (مقدسی سده چهار قمری)، مسالک و ممالک (اصطخری، سده چهار قمری) و بررسی برخی منابع و کتب تاریخی همچون البلدان (یاقوت حموی، سده هفت قمری) به توصیف شهرها و ساخت اجتماعی پرداخته است که نشان‌دهنده تشکیل محله از یک قوم، صنف، نژاد، مذهب یا فرقه‌ای خاص (Baštani Rad 2012) و اتحاد و همبستگی اجتماعی قوی بین ساکنین محله بوده است. روابط اجتماعی همسایگان تأثیر به‌سزایی در استخوان‌بندی و شکل‌گیری محله داشته (Pakzad 1990) و ساختار کالبدی محله با توجه به شرایط اجتماعی، اقتصادی جامعه انسجام و همگنی خاصی از تبلور فضایی داشته است. وجود دائمی محله‌های یکنواخت و همگن براساس متغیرهای اجتماعی با توجه به شواهد تاریخی و باستان‌شناسی مورد توافق و بی‌نیاز از اثبات محققان است (Rapoport 2012) و این همگنی و یکنواختی اجتماعی محلات منتج به انسجام کالبدی شده و در تعریفی دیگر، تشکیل و پیدایش محلات در دوره‌های سنتی کشورهای مختلف، براساس مفهومی اجتماعی از سکونت است. محله‌ها در معماری ایران برای زندگی گروه‌های مختلف اجتماعی، کالبدی مناسب را فراهم می‌کرده‌اند (Thagha Al-Islami et al. 2011). از این جهت محلات فاقد مرز و حدی مشخص هستند و اندازه و جمعیت یکسان نبوده است (Azizi et al. 2008). به طور کلی محدوده و مرز محلات بیش‌تر به صورت ذهنی برای ساکنان تعریف شده و بیش‌تر توافق جمعی ساکنین محلات با توجه به همگنی

دزفول روابط همسایگی در مکان‌های نیمه‌خصوصی اتفاق می‌افتد. فضاهای هستند که از نظر دسترسی محدودیتی ندارند ولی به دلیل نوع کارکرد خاص یا نحوه طراحی و ویژگی‌های آن برای تمام افراد محله مورد استفاده قرار نمی‌گیرد، قسمت همسایگی محدوده‌ای بین قسمت خانواده و قسمت عمومی محله می‌باشد که تعاملات بین همسایگان در این قسمت که مابین واحد مسکونی و محله قرار دارد عرصه همسایگی که موضوع در برگزیده این مقاله می‌باشد. مولفه‌های عرصه همسایگی شامل مجاورت مکانی و معماری همسایگی که از عوامل مهم روابط همسایگی است (Sar Ali et al. 2016).

از زمان پیدایش تا به امروز شناخت بافت تاریخی دزفول با دیدگاهی تاریخی به زمینه تحولات شهری و در زمینه کالبدی، ویژگی‌های بصری، عملکردی، شبکه دسترسی و نشانه‌های شهری صورت گرفته است. در زمینه بررسی‌های کالبدی، در وهله اول به شناخت عناصر ساختار اصلی اشاره می‌شود که منظور از ساختار اصلی، مجموعه‌ای پیوسته و مرتب است که ترکیبی از عناصر اصلی و فعالیت‌های شهری می‌باشد که فضای اصلی شهر متشکل از میدان‌ها و خیابان‌ها است (Tavasli et al. 1992).

بافت و معماری سنتی سرشار از مفاهیم و رویکردهای گران‌بهایی است که بیش‌تر توجه آن بر امنیت و آسایش ساکنین خانه معطوف شده است (Mahdovinejad 2002). امروزه بافت‌های تاریخی جزئی از بافت شهرهای کشور محسوب می‌شوند که یادگار دو یا یک قرن گذشته و یا نیمه‌ی قرن کنونی می‌باشند. با وجود با ارزش بودن این خانه‌ها و بافت‌های تاریخی، اکثراً رو به فرسودگی هستند. با این وجود توجه معماران، طراحان و برنامه‌ریزان شهری همواره بر ضرورت حفظ، بازآفرینی و احترام این گونه بافت‌ها تاکید شده است (Majdi 2010). یکی از آثار بی‌همتا در فضای معماری شهری، یافت تاریخی و قدیم شهر دزفول است. که در این قسمت شهر از هیچ‌گونه مصالح خالص و استثنایی چه در کل و چه در جزء بنا به کار برده نشده و هیچ‌گونه بنای با عظمتی در آن وجود ندارد و هیچ بنایی بر دیگران تکبر و فخر نمی‌فروشد؛ هرچه است تواضع و اخلاص می‌باشد (Kamerova 2005).

شکل ۱: روابط کالبدی خانه‌های هم‌جوار

ارائه کرد. از نظر راپورت محیط‌های شهری مجموعه‌ای از روابط متقابل میان مردم و عناصر محیطی است که از الگویی معین پیروی می‌کنند و بر این گونه محیط‌ها دو ویژگی قائل می‌شود.

اول- کثرت انواع محیط‌ها، هر محیط از فضای شهری مجموعه‌ای از محیط‌های اجتماعی، فیزیکی، فرهنگی و غیره است.

دوم- رابطه میان تغییرات محیط موجود با دیگر محیط‌ها، با دست‌یابی به این‌گونه شناخت در مرحله اول راپورت، متذکر شدند که در هنگام سازماندهی و طراحی از چگونگی کنش متقابل محیط و انسان در هر گونه محیط شهری توجه شود (Rapoport 2012).

۴-۵- معماری همسایگی در بافت تاریخی دزفول

در شهرهای قدیم ما سلسله‌مراتب به شکل پیوسته در تمام مقیاس‌ها از ترکیبات معماری تا استخوان‌بندی شهری مورد توجه بوده است (Tabibian et al. 2011).

یکی از ویژگی‌های بارز شهرهای گذشته یعنی رعایت سلسله‌مراتب در بناهای معماری و شهرها بروز و تقویت درون‌گرایی است. یکی دیگر از تاثیرات اعمال سلسله‌مراتب در گستره حیات فردی و جمعی در شهرها و بناها، درون‌گرایی است. به بیانی دیگر حفظ و به کار بردن ارزش‌هایی همچون خلوت، امنیت، حریمیت، حیا، سادگی، آرامش، شرایط محیطی و توجه بیش‌تر به درون نسبت به بیرون سبب ایجاد نوعی از سلسله‌مراتب قوی، منحصر به فرد و روشن در شهرهای اسلامی شده است (Nasr 2001). سلسله‌مراتب در عرصه همسایگی بافت تاریخی دزفول نشان می‌دهد که روابط در مقیاس خانواده و جامعه، روابط عمومی و خصوصی می‌باشد که اساس شکل‌گیری واحد همسایگی در سلسله‌مراتب موجود در بافت تاریخی دزفول می‌باشد.

بافت تاریخی شهر دزفول متشکل از محلات و مجموعه‌ای از عرصه‌های همسایگی و خود از مسکن و فضاهای عمومی مورد نیاز در کنار هم ایجاد شده‌اند که بر اساس قرابت‌های فامیلی، صنفی، دینی و غیره که از تعریف‌شدگی و نظم خاصی در کنار هم تشکیل شده‌اند (Pyrenees 2014; Bastani Rad 2012).

شهر دزفول همانند شهرهای سنتی کشور فعالیت‌های همسایگی، قلمرو و حریم خود را داراست و هر فضای دارای حریم خود است. به دلیل زندگی مردم در بافت‌های تاریخی (سنتی) فضاها به سه عرصه عمومی، خصوصی و نیمه‌خصوصی تقسیم شده‌اند (Pakzad 2010). با بررسی فضاها در بافت تاریخی، فضای خصوصی شامل ورودی، دربند، سابط و فضاهای عمومی به صورت گذر و خیابان مشخص شده است (Yousefi 1384). در بافت تاریخی شهر

شکل ۲: روابط کالبدی خانه‌های هم جوار

حیاط باید از فضاهای ارتباطی نیمه‌باز یا فضاهای زیستی عبور کرد. برخی از خانه‌های دزفول دارای سلسله‌مراتب برای رسیدن به فضای زیستی بسته هستند که به ترتیب شامل حیاط به فضای باز زیستی و پس از آن به فضای نیمه‌باز و سپس فضای بسته زیستی است. با تحقیق در مورد همسایگی در بافت تاریخی شهر دزفول، همسایگی دارای الگوهای معماری متنوعی است که در مکان‌های مختلفی در بافت تاریخی تحقق یافته است. این الگوها به اشکال مختلفی در محلات مشخص شده‌اند و برحسب نوع سکنه، معیشت و غیره گونه‌های متنوعی می‌باشند که شناخته‌ترین آن‌ها (الگوهای کالبدی) که در بافت‌های تاریخی روابط همسایگی را تعریف کرده‌اند که شامل ورودی خانه، دربند، ساباط و میدان.

بافت تاریخی دزفول به دلیل تزئینات نمای داخلی و خارجی (خوون‌چینی و گرچه‌چینی) بناهای قدیمی، باریک و پیچ در پیچ بودن کوچه‌ها و ارتفاع بلند دیوارهای طرفین (گاه تا سه طبقه)، وجود ساباط‌ها (سعبادها) که شاهکارها و نمادهای معماری سنتی دزفول هستند و غیره به شهر آجری ایران معروف شده است. در جای جای این بافت کهن، گذرها و کوچه‌های زیبا و چشم‌نوازی وجود دارد که با عبور از آن‌ها روح انسان نوازش یافته و زبان به ستایش خالقان این آثار باز می‌شود. در محله قلعه و نزدیکی بازار تاریخی دزفول، کوچه صفار واقع است که به دلیل وجود ساباط‌های ژوبین، صفار و کتابی، پیچ و تاب کوچه و ارتفاع دیوارهای طرفین و وجود خانه‌های تاریخی یکی از زیباترین گذرهای بافت کهن دزفول می‌باشد (شکل ۳).

۵. مطالعات و بررسی‌ها

۵-۱- گونه‌های معماری همسایگی در بافت تاریخی دزفول

معماری همسایگی در خانه‌های سنتی دزفول نشان می‌دهد که در قسمت جنوبی و رو به شمال متشکل از فضاهای ارتباطی نیمه‌باز و فضاهای زیستی نیمه‌باز هستند. در بیش‌تر این خانه‌ها فضاهای باز و نیمه‌باز مرکب از فضاهای باز زیستی مقابل فضاهای نیمه‌باز و بسته است و فضاهای نیمه‌باز در بین فضاهای بسته قرار گرفته‌اند. همچنین در برخی از خانه‌ها، فضاهای ارتباطی نیمه‌باز در بین فضاهای بسته قرار گرفته‌اند. در سلسله‌مراتب این خانه‌ها برای رسیدن به فضای زیستی بسته (اتاق) از طریق

شکل ۳: کوچه‌های باریک و پیچ در پیچ و با ارتفاع بلند و وجود ساباط‌ها در معماری همسایگی از ویژگی معماری بافت تاریخی شهر دزفول

است که حسب نظام درونی شکل‌دهنده واحد کنار هم قرار گرفته‌اند (Habibi 1992). از عناصر با اهمیت در نمای بناهای شهر دزفول، ورودی است. شکل و اهمیت طراحی ورودی نمایانگر نقش و عملکرد بنا دارد. در بافت سنتی شهر دزفول معماران و طراحان در گذشته به سبب ایجاد جلوه‌های متنوعی از ریتم بناهای مسکونی را نقش آجر بسته‌اند (Momeni et al. 1399) (شکل ۴).

۵-۲- فضای ورودی

قرار گرفتن واحدهای مسکونی با نظم خاص کنار هم در معماری سنتی دزفول، بستگی به ابعاد زمین، وضع اقتصادی و معیشت دارد و از این جهت واحدهای مسکونی با توجه به نظام شکل‌گیری درونی در ظاهر و نمای بیرونی نمایان می‌شوند. در واحد مسکونی سنتی، مجموعه نما، ترکیب به هم پیوسته‌ای از اجزاء پُرکننده

شکل ۴: چینش ورودی و فضای عملکردی آن در خانه‌های دزفول

ساده‌ترین نوع از معماری همسایگی را می‌توان از گونه‌ای نام برد که با ترکیب و هم پیوست ورودی‌ها تعریف کرد. برای برقراری روابط همسایگی بین مردم در بافت تاریخی ورودی خانه‌ها به نحوی کنار هم و نزدیک به هم قرار گرفته‌اند، که باعث ایجاد رابطه‌ای نزدیک بین همسایگان شده است (شکل ۵). در بافت تاریخی بخش‌هایی در معابر و کوچه‌ها وجود دارند که از چند در نزدیک به هم، روبه‌رو و کنار هم با معماری خاص محیطی خصوصی‌تر شکل داده‌اند به نحوی که احساس می‌شود آن قسمت از معبر مخصوص آن چند خانه است و رابطه‌ای نزدیک به هم دارند. این حالت با نزدیک شدن کنار هم به نوعی واحد همسایگی را تعریف کرده‌اند.

شکل ۵: کنار هم قرار گرفتن ورودی خانه در کوچه‌های بافت دزفول و ایجاد فضایی برای روابط همسایگی

۵-۳- ساباط

یکی از ویژگی‌های برجسته معماری بافت تاریخی دزفول، گذرها و کوچه‌های سرپوشیده آن است که ساباط نام دارند. آن‌چه از واژه ساباط در اذهان نقش بسته پوششی است بر گذرها با هدف ایجاد سایه و باد ساخته می‌شود. ساباط دارای ریشه‌ای کهن که از دو جزء (سا) به معنای آسایش و (باط) نماد عمارت، ساختمان یا آبادی است. (Pimia 2004). به طور کلی ساخت سازه‌ای با هدف آسایش و رفاه رهگذران و افراد در مجموعه‌ای بنا، ساباط است. از اهداف مهم اجرا و طراحی ساباط، ایجاد سایه و در

امان نگه داشتن رهگذران از تابش مستقیم آفتاب است. نحوه قرارگیری ساباط به گونه‌ای است که رهگذر در مسیر حرکت خود در یک توالی مناسب در فضای سایه ساباط قرار می‌گیرد. از نظر حس همبستگی و همسایگی محله‌ای در برخی ساباط‌ها ورودی چند خانه مجتمع شده است که این نکته بسیار حائز اهمیت است. از دیگر خصوصیت ساباط، تقابل با وزش بادهای موسمی است. ساباط به دو شکل طراحی و ساخته می‌شدند. در نوع نخست، سقف حالت صاف داشته و تیرهایی از جنس حصیر یا چوب برای ساخت سقف مسطح استفاده می‌شد. در نوع دوم هم ساباط به شکل طاقی و گنبدی ساخته می‌شد تا وزن سقف را از طریق ستون‌ها و دیوارها به زمین منتقل کنند. چنین عملکردی از این سازه به انتقال فشار زلزله به زمین هم کمک می‌کرد و مانع از تخریب املاک و ساختمان‌ها در برابر تکان‌های شدید زلزله می‌شد. ضمن این‌که ساختار نیمه‌بسته ساباط هم باعث می‌شد تا در زمستان‌ها، هوای گرم و در تابستان‌ها هوایی سرد در آن به وجود آید. در تابستان‌ها، نیمه‌بسته بودن ساباط باعث کوران باد در فضای آن بوده و هوایی خنک و دل‌نشین ایجاد کرده و به همین دلیل در بیش‌تر نقاط گرمسیری ایران شاهد وجود ساباط‌ها هستیم. ساخت ساباط‌ها از نظر مقاومت سازه‌ها بسیار مهم بوده و در برابر باد شدید هم از بناها مراقبت به عمل می‌آورده است. یکی دیگر از جالب‌ترین کاربردهای ساباط‌ها این بود که به‌واسطه ارتفاع‌شان، امکان عبور سواران بر اسب از آن ممکن نبود. به همین دلیل، راهزنان و مهاجمانی که به محله‌ها و خانه‌ها حمله می‌کردند و تعدادشان هم در گذشته، کم نبوده است، امکان عبور از محله‌ها را نداشتند. در واقع ساباط در معماری ایرانی از نظر امنیتی هم کارکردهای مثبتی داشته است. در گذشته، حمله ناگهانی تعدادی راهزن به محله‌ها و کوچه‌های قدیمی مرسوم بوده اما وجود ساباط از تاختن راهزنان سواره جلوگیری می‌کرد. کاربردهای فرهنگی و اجتماعی زیادی هم داشته‌اند؛ وجود آن‌ها باعث می‌شده تا منازلی که در جوار و همسایگی یکدیگر بوده‌اند، نوعی اجتماع هماهنگ را در کنار هم بسازند و مردم برای جمع شدن و صحبت کردن درباره موضوعات مختلف مثلاً پیگیری مشکلات عمومی محل و غیره با هم در این مکان گفتگو و معاشرت کنند. در بالای ساباط‌ها هم معمولاً اتاقی درست می‌شد که برای تجمعات و دورهمی‌های مردانه بوده است. در این اتاق‌ها، صندلی و وسایل نشستن و برگزاری جلسات وجود داشته تا مردان دور هم جمع شوند و به معاشرت بپردازند. وجود ساباط‌ها به دلیل مردم‌واری، فضای خلوت و امنیت و ایجاد فضایی عملکردی اقلیمی، مسیر عبوری کوچه‌ها را به مکانی برای حضور همسایگان فراهم کرده است (شکل ۶) و بستری مناسب برای برقراری روابط بین همسایگان و شکل‌گیری آن می‌باشد.

2006) (شکل ۷).

شکل ۷: کوچه بن‌بست (در بند) و فضای کالبدی آن

۶. یافته‌های پژوهش

۶-۱- شاخصه‌ها و ابزارهای معماری همسایگی

با بررسی نمونه‌های مختلف از معماری همسایگی در بافت تاریخی شهر دزفول علاوه بر کنارهم بودن خانه‌ها به یکدیگر برای تحقق همسایگی هر کدام از نمونه‌ها دارای شاخصه‌های عموماً مشترک و بعضی مختلف از موارد تحقق روابط همسایگی در بافت تاریخی و تسهیل‌کننده این روابط بوده‌اند. این شاخصه‌ها در شکل‌های مختلف دارای نقاط قوت و ضعف‌هایی هستند که باعث افزایش یا کم شدن حضور ساکنین و جنبه‌ای از روابط همسایگی شده‌اند. هر کدام از این شاخصه‌ها با تهمیدات معماری خاص شکل گرفته‌اند. در این مقاله با بررسی الگوها و ابزارهای تحقق معماری همسایگی در بافت تاریخی دزفول به مواردی در جدول ۲ پرداخته شده است. یکی از موارد شکل‌گیری معماری همسایگی مطالعه در مورد گونه‌های مختلف حکایت از آن دارد که مهم‌ترین ابزارهای که فضا را از نظر کالبدی روابط بین همسایه را تسهیل کرده شامل مواردی همچون مسقف بودن کوچه‌ها، اختلاف سطح‌های موجود در بافت، تغییر مصالح کف، استفاده از آجر با ترکیباتی مختلف، جداره‌ها، ایجاد فضای برای نشستن موقت، تغییرات در تناسب، تزیینات و ایجاد سایه و نور اشاره کرد.

این موارد باعث شکل‌گیری معماری ویژه‌ای بوده که شامل مواردی نظیر:

محرمیت: مکانی که باعث حضور ساکنان و ارتباط با همدیگر می‌شود.

ویژگی‌های اقلیمی: ایجاد فضایی که باعث ترکیب نور و سایه شده و آسایش اقلیمی.

مردم‌واری: ایجاد حس تعلق به مکان و معماری خاص محیط.

عملکرد: فضایی که باعث ایجاد حضور مردم در آن می‌شود.

امنیت: حضور در فضا و ماندگاری در آن و افزایش امنیت

در شهر تاریخی دزفول به خاطر شرایط آب و هوایی، ساخت ساباط بسیار رایج بوده است. دزفولی‌ها به ساباط، سعبات می‌گویند و هنوز هم ساباط‌های دزفول از گذشته در برخی از محله‌های قدیمی دزفول وجود دارد.

شکل ۶: ساباط‌ها محلی برای برقراری روابط بین همسایگان

در بافت تاریخی شهر دزفول برخی کوچه‌های بن‌بست وجود دارند که اصطلاحاً به دربند معروف هستند و در فرهنگ لغت به کوچه‌های تنگ و کوتاه و در دار دربند گفته می‌شوند (Farhang Moin 1971). از نکات مهمی که در مورد ساباط اشاره شد، ورودی خانه‌ها در زیر آن به دلیل حس همسایگی، وسیله‌ای برای کنترل وزش بادهای موسمی و در امان ماندن از تابش آفتاب است. از نکات دیگر ساباط، استفاده از پشت بام آن در واحدهای همجوار است که بعضاً به صورت اتاقی روبه کوچه نمایان می‌شوند. در کوچه‌های بن‌بست هم ساباط اجرا می‌شود که درب ورودی بزرگ برخی خانه‌ها را شکل داده‌اند. به این گونه فضاها، که کوچه‌های بن‌بست دارای درب ورودی و ساباط و برخی بدون ساباط را «دربند» می‌نامند که جهت امنیت ساکنین کوچه مناسب می‌باشد. در معابر بافت قدیم دزفول این گونه کوچه‌ها زیاد دیده می‌شوند. دربند این امکان را فراهم می‌کرد که همسایگان بخشی از فعالیت بین خانه‌ها و خانواده (روابط بین همسایگان) در آن اتفاق بیافتد. این مکان آرام و ساکن که یک فضای نیمه‌عمومی را به فضایی خصوصی‌تر تبدیل کرده است که بدون دخالت افراد غریبه همسایگان در فضایی نیمه‌عمومی گردهم آیند و باهم ارتباط داشته باشند. این عرصه از همسایگی به خانه‌های موجود در آن تعلق داشته و موجب ارتباط بیش‌تر و نزدیکی و تعامل ساکنان گشته است. دربند از شلوغی و آمدوشد برای عموم مصون بوده است (Khaksari et al. 2005). دربندها علاوه بر عرصه همسایگی، متشکل از مجموعه‌ای فامیلی بوده‌اند و ساکنان آن معمولاً نسبتی نزدیک به هم دارند. از این جهت گفته می‌شود دربندها محورهایی از اعضای فامیلی و خانه‌های آن گردهم آمده‌اند که دارای کوچه‌هایی پرپیچ و خم، باریک، سرپوشیده و دارای ورودی (Khademzadeh)

با حضور مردم. این موارد ویژگی‌های مثبتی می‌باشند که باعث حضور فضای خلوت؛ فضایی جهت ارتباط همسایگان و محلی ساکنین در فضاهای بافت تاریخی شده است. برای بحث و گفتگو.

جدول ۲: نمونه بررسی شده از ساباط‌های بافت تاریخی دزفول

نام ساباط	ساباط صفار	ساباط زرشناس	ساباط عزیزپور	ساباط بازار قدیم	ساباط کتابی	ساباط سیلانی	
							
توضیح	ساباط صفار دزفول یکی از بناهای ارزشمند این بافت است که در کوچه صفار محله بازار، جنب بازار قدیم دزفول منشعب از خیابان امام خمینی کوچه روبروی مسجد جامع واقع شده است.	ساباط زرشناس یکی از بناهای تاریخی مهم دزفول است که در کوچه باربد در محله لوریان واقع شده است. در اطراف این سازه ارزشمند آثار ثبت ملی نظیر مسجد آقا بچیلون، خانه کپش و غیره را ارزشمند نموده و یکی از محورهای باارزش برای برگزاری برنامه‌های بافت گردی است.	ساباط عزیزپور یکی از گذرهای تاریخی بافت قدیم دزفول در ورودی آهنگران قرار دارد و جلوه‌ی زیبایی به آن داده است. محله لوریان واقع در نزدیکی راسته نمدمالان بازار قدیم شهر دزفول قرار دارد.	ساباط بازار قدیم آثار تاریخی زیبای بافت قدیم شهر دزفول است. در نزدیکی راسته نمدمالان بازار قدیم قرار دارد.	ساباط کتابی یکی از بناهای ارزشمند بافت تاریخی این سازه است. این ساباط برگرفته از خود به نام سیلانی (پاکارزاده) است.	ساباط سیلانی یکی از بناهای ارزشمند بافت تاریخی این سازه است. این ساباط برگرفته از خود به نام سیلانی (پاکارزاده) است.	
تعداد درب	این ساباط به صورت L شکل بوده و دهانه شرقی غربی آن با پوشش طاقی و تویزه ای و دهانه شمالی-جنوبی آن با پوشش چهار بخشی اجرا شده است.	تعداد ۳ درب	گذر L شکل با دو درب انتهایی ورودی بنا در جهت شرق و خروجی آن در جهت غرب ساخته شده	داری یک درب در زیر ساباط	دو درب دارد. با ساباط‌های پشت سر هم و پیچ در پیچ	یک درب دارد.	
نوع مصالح	آجر، گچ و کاهگل	چینش آجری	آجر، گچ	تزیینات آجری و گچ	تزیینات آجری و گچ	ترکیبی از آجر گچ با تزیینات سقف	
محل نشست تزیینات	ندارد	ندارد	دارد	دارد	دارد	دارد	
نوع کف‌سازی	تزیینات آجری	فضای سنتی گذر منتهی به ساباط زرشناس آدمی را همراه با چینش زیبای آجری آن از دل زمینی خاکی تا به آسمانی آجری هدایت می‌کند.	آجرکاری در طبقه دارایی آجری سبک سفیدی است و دارای کاربری مسکونی می‌باشد.	تزیینات آجری در راسته ورودی بازار قدیم	ترکیبی از آجر با تزیینات روی دیوار	دارای ترکیبی از آجر و آجر به ویژه تزیینات سقف	
	ندارد	ترکیبی مستجم از آجر	ندارد	ترکیب آجرهای مکعبی	دارد	دارد	
					استفاده از سنگ در کف‌سازی		

حیاتی، حامد و دیگران

نور و سایه	ارتفاع بناهای فضای پر و خالی و این ساباط دارای اطراف کوچه صفار، ایجاد نور و سایه	ارتفاعی حدود ۶.۳۰ به دلیل سایه‌اندازی و خالی جهت ایجاد طول بیش‌تری	نور کم‌تر ترکیب فضاهای پر این ساباط دارای	نسبت به ساباط‌های دیگر است و در انتها به صورت L شکا می‌باشد.	شرایط اقلیمی تاریخی دزفول را با کم‌تری است.
تناسبات	قرار گرفتن در میان محله‌ای با بافت کاملاً سنتی و در کوچه ای پیچ در پیچ با ساباط‌های متوالی است.	مسقف کردن طبقه فوقانی	دارد	دارد	دارد

جدول ۳: بررسی سه نمونه از ورودی خانه‌های محله قلعه از بافت تاریخی شهر دزفول

نام خانه	ورودی خانه تاریخی زرگر	خانه تاریخی قلمبر	خانه تیز نو
توضیح	خانه زرگر یکی از باشکوه‌ترین خانه‌های تاریخی دزفول است که در محله مجیدیان واقع شده است. اهمیت ویژه‌ی خانه‌ی زرگر به خاطر نمای بیرونی آن است که معماران خوش ذوق دزفول بزرگ‌ترین آجرکاری را در نمای ورودی آن ساخته‌اند. اندازه و طرح ورودی خانه‌های سنتی دزفول علاوه بر نشان دادن خلاقیت سازنده‌ی بنا، نشان‌دهنده‌ی شخصیت صاحبان خانه‌ها نیز بوده است و خانه‌هایی که صاحبان متمول‌تری داشته‌اند، ورودی باشکوه‌تری ساخته‌اند.	آجرکاری دقیق و پیچیده سقف هشتی، انواع خورن چینی و فریز، کتیبه‌های انجام‌شده روی نماهای حیاط و انواع طاق‌های پنج او هفت، شاخ بزی، هلالی، جناغی، کللی و طاق و تویزه‌ها از جمله تزئینات این بنا به شمار می‌رود. همچنین انواع در و پنجره‌های مشبک چوبی و گچبری‌های پیچیده و زیبای درون اتاق‌ها و سایر بخش‌های زیبایی ساختمان را دو برابر کرده است.	یکی از مهم‌ترین و زیباترین خانه‌های تاریخی در محله قلعه است که از دید شیوه معماری همه ویژگی‌های خانه‌های دزفول را دارا می‌باشد. این سازه در ضلع شرقی میدان اصلی محله قلعه دزفول گسترده شده‌است.
ساباط	دارد و در نزدیکی ساباط صفار واقع شده است.	دارد	ندارد
شکل پلان		پلان طبقه اول پلان همکف 	پلان طبقه ۱ و ۲ پلان همکف

الگوهای کالبدی معماری همسایگی

نام خانه	ورودی خانه تاریخی زرگر	خانه تاریخی قلمبر	خانه تیز نو
سکو و محل نشستن در ورودی ورودی خانه	در ورودی دارای پیر نشین و سکو می باشد.	دارای ورودی و پیرنشین	سکوی ورودی دارد ولی فاقد پیرنشین
ورودی خانه	پس از آن وارد هشتی می شویم که کف آن با سنگ های طبیعی رودخانه ی دز به خوبی سنگ فرش شده است. بخش ورودی خانه توسط هشتی و راه روی باریکی از حیاط مرکزی آن به خوبی جدا شده و باعث ایجاد محرمیت کامل در ورودی آن شده است.	این خانه باشکوه دارای یک دالان ورودی از جبهه غربی و یک هشتی زیبا در جبهه جنوب شرقی است.	این خانه دارای هشت در ورودی، ایوان مرکزی، اتاق هایی در ایوان ها، غلام گردش، شبستان و شوادون می باشد و آجرکاری های زیبا از نوع فریز و خونچینی دارد.
مصالح	اهمیت ویژه ی خانه ی زرگر به خاطر نمای بیرونی آن است که معماران خوش ذوق دزفول بزرگ ترین آجرکاری را در نمای ورودی آن ساخته اند.	این خانه دارای مصالح آجری با ترکیبات خوچینی و ورودی های تعریف شده	آجرکاری دقیق و پیچیده ای (خوون چینی و فریز) و کتیبه های بسیار زیبا و دقیق همراه با انواع و اقسام طاق های به کار رفته مانند انواع طاق های پنج او هفت، هلالی، جناغی، شاخ بزی، کلیل و طاق و تویزه ها

جدول ۴: نمونه از نکات مثبت از گونه های که در روابط همسایگی در کوچه های بافت تاریخی شهر دزفول

			
وجود پیرنشین در ورودی خانه ها بافت تاریخی	ایجاد فضایی برای نشستن و گفتگو و برقراری روابط همسایگی	فضای محله در بافت	نزدیک بودن درب ورودی خانه ها و کنار هم قرار گرفتن در مابین دو ساباط
			
ترکیب دو نوع ساباط در کنار هم	وجود دربند یا گوجه های بنیست از نکات مثبت در برقراری روابط همسایگان	وجود کوچه های پیچ در پیچ و نزدیک بودن درب ورودی خانه ها	وجود سکوهایی در جلوی درب خانه ها در محله

۷. نتیجه‌گیری

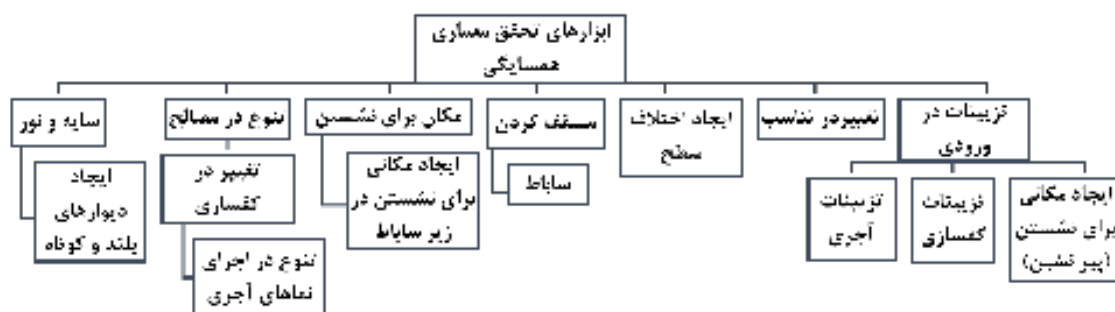
تعامل اجتماعی، سنگ بنای جامعه است و جامعه بودن جامعه، در درجه اول به تعاملات آن وابسته است. بر اساس مطالب مطرح شده می‌توان چنین نتیجه گرفت که هر دو مفهوم «واحد همسایگی» و «همسایه بودن» ابعاد مختلف کالبدی، اجتماعی و ادراکی را دارند، با این تفاوت مهم که در مفهوم واحد همسایگی تأکید بر بعد کالبدی در چند مقیاس محدود و مشخص است تا عرصه‌های پشتیبان روابط اجتماعی برنامه‌ریزی و طراحی شود. بررسی معماری همسایگی در بافت تاریخی دزفول، معماران با دو مقوله مجاورت مکانی و کالبد (ویژگی‌های معابر، و نزدیکی خانه‌ها) عرصه‌های نیمه‌عمومی را مهیای ایجاد رابطه‌ای معنادار بین خانه‌ها و تعاملات مردم و تقویت روابط همسایگی کرده‌اند و با بررسی‌های انجام شده از محله‌های تاریخی دزفول نشان می‌دهند که با خلق مکان‌هایی همچون مسقف کردن کوچه‌ها (ساباط)، ایجاد مکانی برای نشستن، توقف و گفتگو، ایجاد آسایش اقلیمی (مناطق گرم و مرطوب)، نزدیک کردن خانه‌ها به همدیگر، کم کردن عرض معابر، ایجاد اختلاف سطح‌ها، تزیینات ورودی، تغییرات تناسبی، استفاده از مصالحی همچون آجر، ایجاد نور و سایه (شکل ۸) کیفیات فضایی خاصی را در عرصه‌های عمومی ایجاد کرده‌اند. مواردی همچون امنیت، محرمیت، خلوت، آسایش اقلیمی و عملکردی و مردم‌واری میزان حضور مردم در این عرصه‌ها را افزایش داده‌اند. این نقاط مثبت در معماری بافت تاریخی باعث رابطه‌ای نزدیک بین همسایگان شده که از آن به عنوان معماری همسایگی یاد می‌شود. این معماری در قالب گونه کالبدی همچون ساباط، ورودی‌ها، کوچه‌های بن‌بست (در بند) شناسایی و تفکیک می‌شوند که این ویژگی‌های مشترک موجود باعث شکل‌گیری و تقویت روابط همسایگی شده است (شکل ۹).

عوامل موثر بر تقویت روابط اجتماعی در ساختار هم

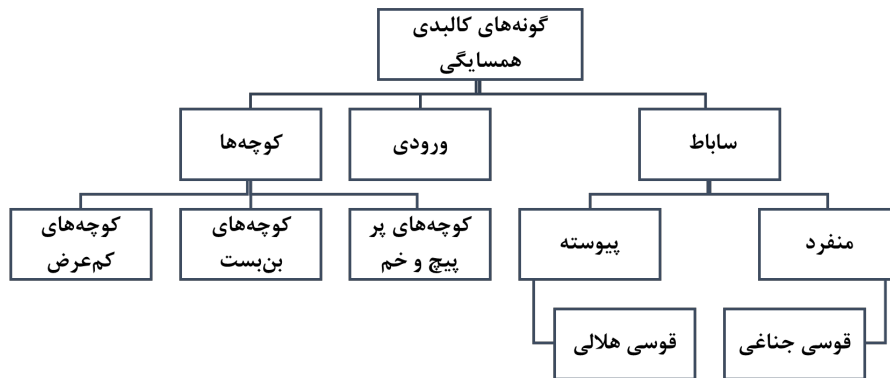
پیوستگی خانه و محلات عبارتند از:

۱. «گردهم آوردن یا پراکندن»: توجه به مسائلی که می‌تواند پراکندن یا جمع آوری مردم و فعالیت‌ها را در مقیاس‌های مختلف موجب شود. در چنین ساختاری، فضاهای عمومی، مهم‌ترین عناصر در نقشه شهر می‌باشند و تمام عملکردهای دیگر، به‌طور موثری در طول خیابان‌ها و به طرف آن‌ها قرار می‌گیرند. چنین ساختاری را می‌توان در اغلب شهرهای قدیمی یافت. این بخش مربوط کیفیت و میزان مطلوبیت فضا دارد.
۲. «مخلوط کردن یا جدا کردن»: به این منظور که به فعالیت‌های گوناگون و گروه‌های مختلف مردم، امکان عملکردهای مختلف با یکدیگر یا در کنار هم داده شود. منظور از جدا کردن، یعنی این‌که فعالیت‌ها و گروه‌های مختلف مردم از یکدیگر مجزا شوند.
۳. «دعوت کردن یا دفع کردن»: فضاهای عمومی ممکن است دعوت‌کننده بوده و به راحتی قابل دسترسی باشند. در این حالت مردم به حضور در فضا تشویق می‌شوند. از سوی دیگر فضاها می‌توانند دافعه ایجاد کنند که در این صورت حضور در فضا کم رنگ می‌شود. بنابراین، جاذب یا دافع بودن فضای عمومی بستگی به شکل قرار گرفتن فضای عمومی در رابطه با فضای خصوصی و رابطه این دو دارد.
۴. «گشودن یا بستن»: گشوده بودن یا بسته بودن فضا بستگی زیادی به تجربیات حسی انسان دارد. این انسان است که با رجوع به حواس خود و بر اساس تجربیات خود از حضور در فضا، یک فضا یا مکان را بسته یا گشوده می‌پندارد.
۵. «پیاده‌مداری»: پیاده‌مداری در فضا یکی از شروط مهم در زنده بودن فضا و تقویت حیات مدنی می‌باشد. عواملی مانند نوع فضاهای مجاور، کیفیت فضا و همچنین فعالیت‌های موجود در فضا می‌توانند بر این ویژگی تاثیرگذار باشند.

شکل ۸: ابزارهای معماری همسایگی

شکل ۹: گونه‌های کالبدی بافت تاریخی دزفول

در روابط همسایگی بافت‌های قدیم تأثیر مثبتی داشته و به نوعی عامل ارتباط بین مردم بوده‌اند. این گونه‌ها و الگوهای ارزشمند در معماری بافت‌های تاریخی شهر دزفول نیازمند توجه بیشتر برای برقراری روابط اجتماعی و الگوبرداری از معماری گذشته است تا نقش مثبتی در ارتقای معماری اصیل ایرانی باشد.

گذرهای شهری در مناطق گرم و مرطوب به ویژه بافت‌های سنتی که برای در امان ماندن از نور مستقیم و تابش آفتاب از ساباطها استفاده می‌شد. جداره‌های بلند با ایجاد سایه در معابر، ساباطها در فضای شهری در امتداد گذرها شکل گرفته‌اند تا توالی تناسب‌یافته از نور و سایه را ایجاد کرده باشند. با ایجاد شریان‌های پر پیچ و خم که غالباً در یک مسیر شکسته امتداد دارند به نوعی مسیر حرکت باد را تعریف کرده که این عوامل با همدیگر

تشکر و قدردانی

این مقاله هیچ حامی مالی و معنوی نداشته است.

تعارض منافع

این مقاله فاقد هرگونه تعارض منافی است.

تأییدیه اخلاقی

نویسندگان متعهد می‌شوند که کلیه اصول اخلاقی انتشار اثر علمی را براساس اصول اخلاقی COPE رعایت کرده‌اند و در صورت احراز هر یک از موارد تخطی از اصول اخلاقی، حتی پس از انتشار مقاله، حق حذف مقاله و پیگیری مورد را به مجله می‌دهند.

درصد مشارکت

نویسندگان اعلام می‌دارند به‌طور مستقیم در مراحل انجام پژوهش و نگارش مقاله مشارکت فعال داشته‌اند.

پی‌نوشت

- روابط میان دو یا چند نفر که می‌تواند کلامی یا غیر کلامی برقرار شود روابط اجتماعی نامیده می‌شود (Weber 1995).
- برای مثال در زمینه تأثیر روابط همسایگی بر هنجارهای جامعه مانند امنیت ثابت شده است که در مناطقی که روابط همسایگی از عمق، وابستگی و رضایت بیشتری برخوردار است، احساس امنیت اجتماعی بیشتر است. همچنین میان

مشارکت در روابط همسایگی و احساس امنیت در محلات شهر رابطه قوی و مستقیمی برقرار است (Sediq Sarostani et al. 2009).

3. Grounded Theory

۴. بنرجی و بیر (Banerjee and Baer 1984)، در پژوهشی با عنوان «ورای واحد همسایگی» و دیوید و هربرت (David and Herbert 1993)، تعاریف متنوعی از همسایگی ارائه کرده‌اند. چاسکین (Chaskin 1997) ابعاد مختلف واحد همسایگی را برشمرده است. از دیگر پژوهشگرانی که در مورد مفاهیم نوین همسایگی مطالبی ارائه کرده‌اند می‌توان به پاتریکیوس (Patricios 2002) و کلر (Keller 1968) اشاره کرد. ۵. بنگرید به پری (Perry 1929).

فهرست منابع

- Abu-Ghazze, Tawfig M. 1996. Reclaiming public space: The ecology of neighborhood open spaces in the town of Abu-Nuseir, Jordan. *Landscape and Urban Planning* 36: 197-216. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(96\)00343-X](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(96)00343-X)
- Abdulahi, Majid, Muzaffar Sarafi, and Jamila Tawaklinia. 2010. Theoretical investigation of the neighborhood concept and its redefinition with an emphasis on the conditions of urban neighborhoods in Iran. *Human Geography Research Journal* 72: 102-83. https://jhgr.ut.ac.ir/article_24452.html [in Persian]
- Abbasi Herfteh, Mohsen, and Ali Sadeghian. 2018. physical patterns of neighborhood in the historical context of Yazd; Characteristics, architectural tools and principles of neighborhood architecture. *Bagh Nazar* 16(80): 74-5. <https://www.sid.ir/paper/366723/fa>. [in Persian]
- Azizi, Mohammad Mahdi, and Sara Habibi. 2008. an analysis of the system of neighborhood centers in Tehran, a case study of Shahrak Qods and Shahrak Gharb. *Shahrnagar Magazine* 52: 37-49. <https://www.magiran.com/paper/702021>. [in Persian]
- Appleyard, Donald, and Mark Lintell. 1972. The Environmental Quality of City Streets: The Residents' Viewpoint. *American Institute of Planners Journal* 38:84-101. <https://onlinepubs.trb.org/Onlinepubs/hrr/1971/356/356-008.pdf>
- Bastani Rad, Hassan. 2012. Koi (neighbourhood) in Iranian cities of the first Islamic centuries. *historical researches of Iran and Islam* (10): 3001. <https://ensani.ir/fa/article/331287/>. [in Persian]
- Buonfino, A., and P. Hilder. 2010. *Neighbouring in contemporary Britain*. London: The Young Foundation. https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2013/06/Neighbouring_in_contemporary_Britain.pdf
- Campbell, Karen E., and Barrett A. Lee. 1992. Sources of Personal Neighbor Networks: Social Integration, Need or Time. *Social Forces* 70(4): 1077-1100. <https://doi.org/10.1093/sf/70.4.1077>
- Certain Persian culture. 1971. *By the efforts of Mohammad Moin*. Tehran: Amir Kabir. [in Persian]
- Cooper, Marcus C. 1974. *The House as a Symbol of Self*. Berkeley: University of California, Institute of Urban & Regional Development. [https://www.scirp.org/\(S\(oyulxb452alnt1aej1nfow45\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1406721](https://www.scirp.org/(S(oyulxb452alnt1aej1nfow45))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1406721)
- Chaskin, Robert J. 1997. *Perspectives on Neighborhood and Community: a Review of the Literature, Social Service Review*. Chicago: University of Chicago. <https://www.jstor.org/stable/30012640>
- David, Wayne, and David Herbert. 1993. *Communities within Cities: An Urban Social Geography*. London: Belhaven. <https://doi.org/10.2307/215340>
- Dehkhoda, Ali Akbar. 1996. *Dehkhoda Dictionary*. Tehran: Dehkhoda Institute Publications. [in Persian]
- Ferguson, Bruce K., and Derek E. Ferguson. 2016. Architectural and personal influenced on neighboring behaviors. *Frontiers of Architectural research* 5(2): 194-201.
- Festinger, Leon. 1951. "Architecture and Group Membership", in *Journal of Social Issues*. *Washington DC* 7(1-2): 152-163.
- Gans, Herbert. 1961. Planning and Social Life: Friendship and Neighbor Relations in Suburban Communities. *Journal of the American Institute of Planners* 27(2): 134-140.33. <https://doi.org/10.1080/01944366108978443>
- Higgs, Gary K. 1980. Size and Shape Factors in Contact Action Space. *Man Environment Systems* 10: 271-278. <https://psycnet.apa.org/record/1982-10956-001>
- Holtan, Meghan T., Susan L. Dieterlen, and William C Sullivan. 2015. Social Life under Cover: Tree Canopy and Social Capital in Baltimore, Maryland. *Environment and Behavior* 47: 502-525. <https://doi.org/10.1177/0013916513518064>
- Ibn Shuba, Hasan Ibn Ali. 2016. *Gift of wisdom*. Qom: Dar Hadith Publishing House. [in Persian]
- Keller, Suzanne. 1968. *The Urban Neighborhood: A Sociological Perspective*. New York: Random House. <https://doi.org/10.1093/sf/47.3.367>
- Khaksari, Ali, Amir Shakibamaneh, and Mahshid Victims. 2015. *Urban neighborhoods in Iran*. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. <https://www.gisoom.com/book/1629936/>. [in Persian]
- Khadim Zadeh, Mohammad Hassan. 2007. *Historical neighborhoods of Yazd city*. Tehran: Sobhan Noor. <https://daneshnegar.com/fa/Product/55964/>. [in Persian]
- Lang, John. 2002. *Creation of architectural theory*. Translated by Alireza Einifar. Tehran University Press. <https://www.gisoom.com/book/11200022/>. [in Persian]
- Madanipour, Ali. 2012. *Public and private spaces of the city*. Translation: Farshad Noorian. Tehran Municipality Information and Communication Technology Organization publications. <http://www.lib.ir/book/53806070/> [in Persian]
- Mahdovinejad, Mohammad Javad. 2002. Islamic art, challenging contemporary concepts and new horizons. *Fine Arts* 12: 23-3. <https://www.sid.ir/paper/421330/fa>. [in Persian]

- Mahmoudi Farahani L. 2016. The Value of the Sense of Community and Neighbouring. *Housing, theory and Society* 33(3): 357-376. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/>
- Majdi, Hamid. 2009. Urban Development Today. *Worn-out fabrics of the future, city identity* 4(6): 87-94. https://hoviatsahhr.srbiau.ac.ir/article_1125.html. [in Persian]
- Macdonald, E. 2005. Street-facing Dwelling Units and Livability: The Impacts of Emerging Building Types in Vancouver's New High-density Residential Neighbourhoods. *Journal of Urban Design* 10(1): 13-38. <https://escholarship.org/uc/item/2kr3q8br>
- Mehdizadeh, Maysham, Farshad Dashti, and Sakineh Alishiri. 2016. Coexistence of house and city; The Iranian house is part of the neighborhood and neighborhood system with an emphasis on the values of the Islamic city. *Urban Management* (43): 343-366. <https://www.magiran.com/paper/1556529>. [in Persian]
- Momeni, Koresh, and D. Mustafa Biranon. 2018. Zoning of residential areas with a non-active defense approach in line with the security of citizens in the GIS environment studied in Dezful city. *Journal of Police Geography* (25): 1-20. <https://www.sid.ir/paper/524228/fa>. [in Persian]
- Naima, G. 1997. *Dezful city of Ajar*. Tehran: Publication of the country's cultural heritage organization. [in Persian]
- Nasr, H. 2001. *Knowledge and the sacred*. Tehran: Forouzan mehr Press.
- Newman, Oscar. 1996. *Creating a defensible space*. Translated by: Faeze Rooqi and Kaveh Saber. Tehran: Tahan. <https://www.gisoom.com/book/1583392/>. [in Persian]
- Oldenburg, R. 1999. *The Good Place: Cafes, Coffee Shops, BookStores, Bars, Hair Salons, and other Hangouts at the Heart of a Community*. New York: Marlowe.
- Pakzad, Jahanshah. 1990. Neighborhood unit. *Safeh* (1): 16-20. https://soffeh.sbu.ac.ir/article_99440.html. [in Persian]
- Pirnia, Mohammad Karim. 2005. *Getting to know the Islamic architecture of Iran*. Tehran, Soroush Danesh. [in Persian]
- Razaghi, Nader, Mahmoud Sharapur, and Hassan Ebrahimi Getabi. 2016. investigation of social factors affecting the level of neighborhood relations in a case study of citizens living in the city of Babol. *Iranian Architectural Sociology Journal* 17(3): 49-77. <https://ensani.ir/fa/article/370853/>. [in Persian]
- Rappaport, Imus. 2011. *Culture, Architecture and Design*. Translated by: Maria Barzegar and Majid Yusuf Nia, Pasha. Sari: Shelfin Publications. [in Persian]
- Skjaveland, Oddvar, and Tommy Garling. 1997. Effects of Interactional Space Environmental Psychology on Neighbouring. *Journal of Environmental Psychology* of 17(3): 181-198. <https://doi.org/10.1006/jevp.1997.0054>
- Unger, Donald G., and Abraham Wandersman. 1982. *Neighboring in an Urban Environment*. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00894140>
- Sarali, Reza, and Shahram Pourdihimi. 2016. Neighborhood and Being a Neighbor. *Sefe Architecture and Urbanism Scientific Research Journal*. 26(72): 5-24. <https://www.sid.ir/paper/518720/fa>. [in Persian]
- Shahidi, Seyyed Jafar. 2012. *Scientific and cultural publishing company*. Translation of Nahj al-Balagheh. Tehran [in Persian]
- Siddiq Saroštani, Rahmatullah, and Nowruz Nimrozi. 2008. Investigation of the relationship between participation in neighborhood relations and sense of security. *Police Science* 12 (2): 185-220. <https://www.sid.ir/paper/463349/fa>. [in Persian]
- Tabibian, Manouchehr, Nasiba Cherigo, and Ansieh Abdolhai Mehr. 2011. Reflection of the principle of hierarchy in Iranian Islamic cities. *Armanshahr* 4(7): 63-76. <https://www.sid.ir/paper/202430/fa>. [in Persian]
- Thagha Al-Islami, Omid al-Islam. 2007. An analytical approach to the concept of neighborhood in contemporary cities of Iran, Shahr Sazi doctoral thesis. Islamic Azad University. Tehran: Science and research Branch. <https://www.sid.ir/paper/154320/fa>. [in Persian]
- Thagha al-Islami, Omid al-Islam, and Behnaz Aminzadeh. 2012. A comparative study of the concept and principles used in the Iranian neighborhood and the western neighborhood unit. *Hoyt Shahr* 13(7): 33-45. <https://www.sid.ir/paper/154639/fa>. [in Persian]
- Tausli, Mahmoud. 1997. *Principles and methods of urban design and residential spaces in Iran*, Vol. 1, Tehran: Iran Urban Planning and Architecture Studies and Research Center. <https://www.gisoom.com/book/1119568/>. [in Persian]
- Tavasli, Mahmoud. 2008. The Principle of Communication in Urban Design. *Fine Arts* 14(14): 32-39. <https://www.sid.ir/paper/417848/fa>. [in Persian]
- White, William H. 1980. *Social life in small urban spaces, translated by Masoud Asadi Mahal Chali*. Tehran: Armanshahr. <https://www.gisoom.com/book/1975675/>. [in Persian]
- Weber, Max. 1995. *Economy and society*. Translated by Abbas Manouchehri, Mehrdad Tarabinejad and Moštafa Emadzadeh. Tehran: Moli. <https://www.gisoom.com/book/11038459/>. [in Persian]
- Yousefi; Ali, Mohsen Noghani, and Mehla Hijazi. 2008. Coherence in neighborhood networks of Mashhad city.

Iranian Journal of Sociology 10(1): 161-138. <https://www.sid.ir/paper/67522/fa> [in Persian]

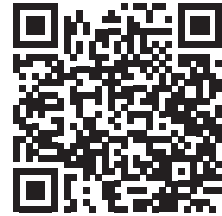
- Zia Tawana, Mohammad Hossein. 1991. Neighborhood, its texture and structure in Eastern Islamic cities. *Earth Sciences Journal of Shahid Beheshti University* 1: 173-199. <https://www.sid.ir/paper/432521/fa>. [in Persian]

نحوه ارجاع به این مقاله

حیاتی، حامد، و محمد امین عامری. ۱۴۰۲. الگوهای کالبدی و معماری همسایگی در بافت تاریخی شهر دزفول (اصول معماری همسایگی و ابزارهای معمارانه). *نشریه معماری و شهرسازی آرمان شهر* ۱۶(۴۴): ۲۹-۴۷.

DOI: 10.22034/AAUD.2023.354887.2697

URL: https://www.armanshahrjournal.com/article_178607.html

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Armanshahr Architecture & Urban Development Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License.

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

